

Horváth Miklós:

Magyar Néphadsereg a 3. kecskeméti hadtest Bács-Kiskun megyében lévő alakulatai tevékenységének tükrében – 1956¹

Az előadás a Bács-Kiskun '56/60 című konferencián hangzott el, 2016. október 13-án, Kecskeméten a Városháza dísztermében. A programot az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta.

A címben jelzett témakör vázlatos kifejtése² nem lehetséges a forradalom és szabadságharc időszaka történéseinek jobb megértését segítő néhány alapkérdés tisztázása nélkül. Az egyik ilyen érintőlegesen vizsgálendő kérdés, milyen volt Magyarország nemzetközi státusza 1945-öt követően, illetve 1956-ban. Általában tudjuk – megemlíteni ritkábban szoktuk –, hogy a szovjet csapatok által megszállt Magyarország látszólagos függetlenséggel rendelkezett 1947-es békeszerződést követően is.

Hiszen nem független és szabad az az ország, ahol minden lényeges politikai-társadalmi feladatról, egy idegen hatalom fővárosában, Moszkvában döntenek. Nem szabad és szuverén az az ország, ahol minden fontos pozícióra Moszkvában jelölik ki a vezetőket.

Ebben az összefüggési rendszerben kell megítélnünk részben a magyar „politikai elit” tevékenységét és a függő helyzetet figyelembe véve kell vizsgálnunk az erőszakszervezetek, jelen esetben a Magyar Néphadsereg, illetve Bács-Kiskun megye esetében a 3. hadtest alárendeltjeinek tevékenységét.

Nagyon fontos kérdés, hogy kik és milyen körülmények között hozták meg, azokat a politikai döntéseket, amelyek végrehajtása egy kvázi független országban is az erőszakszervezet feladata.

Gondolnánk, hogy ezeket a döntéseket magyar politikai vezetők saját hatáskörben önállóan hozták. Tudnunk kell, hogy már az első döntések is moszkvai javaslatra, utasításra születtek meg. Anasztaz Mikojan és Mihail Szuszlov október 24-től tartózkodnak

¹ A Kecskeméten 2016. november 3-án – *A Magyar Néphadsereg Bács-Kiskunban* címmel - elhangzott előadás alapját képező tanulmány.

² A témáról lásd bővebben: Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*, Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.

Magyarországon és velük egyidőben megérkeztek azok a katonai, illetve KGB-s vezetők is³, akik folyamatosan instruálják a magyar politikai és katonai vezetés⁴ tevékenységét és október 24-től – a szovjet érdekeket kiszolgáló magyar vezetés kérésére és egyetértésével - tevékenyen vesznek részt a rendszerellenes megmozdulás vérbefojtásában.

A függő viszony megértését segíti, Koszigin miniszterelnök⁵ 1968. július 29-én - a csehszlovák vezetőkkel a megszállás megkezdése előtt folytatott tárgyalásokon – tett kijelentése. Idézem: *„a második világháború fő eredménye abban van, hogy sikerült a határokat nyugatra egészen a Sumaváig kitolni. Ezért amikor Csehszlovákia nyugati határaitól van szó, az a Szovjetunió nyugati határait is jelenti. Ezért nemcsak joga, hanem kötelezettsége is a Szovjetuniónak biztosítani ezeket a határokat”*.

A Szovjetunió minisztertanácsának elnöke a VSZ Alapokmányára hivatkozva azt is állította, hogy *„a Varsó Szerződés Főparancsnokságának joga van az egyes tagállamok kormányainak megkérdezése nélkül csapatokat elhelyezni és mozgatni a szerződés tagállamainak területén”*.⁶

Tehát Koszigin nem kevesebbet állít, hogy csehszlovák viszonylatban a Szovjetunió határa Ausztria északi részén, illetve az NSZK-nál, Magyarországot tekintve Ausztria és Jugoszlávia határánál húzódik. Ezért nemcsak lehetősége a szovjet vezetésnek, hogy ezeket a határokat akár katonai erővel megvédje, hanem kötelezettsége is.

Koszigin fentiekben idézett kijelentései miatt röviden ki kell térni annak a kérdésnek a megválaszolására is, hogy mi a helyzet a Varsói Szerződéssel. Nagyon röviden és tömören Nagy Imrét kell idéznem, aki 1957-ben Snagovban vetette papírra a következőket:

³ Anasztasz Ivanovics Mikojan, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja és Mihail Andrejevics Szuszlov, a KB elnökségének tagja, Ivan Alexandrovics Szerov, a KGB főnöke, Mihail Szergejevics Malinyin hadseregtábornok, a Vezérkar Főnökének első helyettese.

⁴ Gerő Ernőt Kádár János váltotta 1956. október 25-én az Magyar Dolgozók Pártja élén, Nagy Imre október 24-én lett miniszterelnök, elődje – Hegedüs András – október 28-ig miniszterelnök-helyettesként vett részt a vezetésben. Október 23-ról 24-re virradó éjszaka az új Politikai Bizottságba Apró Antal, Hegedüs András, Gerő Ernő és Kádár János mellé – Hidas István, Szalai Béla, Mekis József, Kovács István, Révai József, Ács Lajos, Bata István (póttag) és Piros László helyett – Nagy Imrét, Köböl Józsefet, Gáspár Sándort, Szántó Zoltánt, Marosán Györgyöt, Kiss Károlyt, Kállai Gyulát, póttagnak Losonczy Gézát, Rónai Sándort választották be. A párt vezetését október 26-án egy hattagú testület, direktórium vette át, amelybe beválasztották: Nagy Imrét, Kádár Jánost, Hegedüs Andrást, Gerő Ernőt, Münnich Ferencet és Apró Antalt. A Honvédelmi Miniszter október 27-ig Bata István vezérezredes, november 2-ig Janza Károly altábornagy, a Piros László Belügyminisztert ugyancsak október 27-én Münnich Ferenc váltotta.

⁵ Alekszej Nyikolajevics Koszigin, 1964-től 1980-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.

⁶ Bohumil Simon, a Prágai Pártbizottság első titkárának beszámolója. Magyarország prágai nagykövetségének 1968. augusztus 8-i napi jelentése az Ágcsernyőn szovjetek által kezdeményezett, július 29-én megkezdett többnapos kétoldalú megbeszélésekről. HL MN VIII. 38. fond, „Zala” (1968): 68. d. 108. ő. e. 137–142. Erről további részletek Pataky Iván - *A vonakodó szövetséges - A Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*, RASTAFARI Bt., Budapest, 2008. 88-89. o.

„A lengyel és magyar események rávilágítottak – írta az ekkor Romániában fogva tartott Nagy Imre –, hogy a Varsói Szerződés a szovjet nagyhatalmi sovínisza törekvések eszköze, amelynek segítségével a benne részt vevő – helyesebben moszkvai utasításra belekényszerített – szocialista országokat ennek a politikának alárendelik.

A Varsói Szerződés nem más, mint a szovjet katonai diktatúra ráerőszakolása a részt vevő országokra. [...] A Varsói Szerződés igazi értelme tehát az, hogy az egyes országokban elhelyezett szovjet csapatok segítségével olyan politikai, gazdasági és katonai helyzetet biztosítson, amely legjobban megfelel a szovjet hatalmi katonai törekvéseknek. [...] A Varsói Szerződés a szocialista országok egymásközi viszonya terén a sztálini korszak függőségének és alárendeltségének katonai eszköze. Amit a szovjet kormány és az SZKP politikai tanácsokkal, utasításokkal nem tud elérni, azt a Varsói Szerződés katonai eszközökkel volt hivatva biztosítani...”⁷

Nagy Imre tökéletesen tisztában volt a Varsói Szerződés lényegével, hiszen akkor – 1954 végén - még ő volt a miniszterelnök, amikor ennek a szervezését a Szovjetunió megkezdi. A Varsói Szerződés Szervezetét az ENSZ Alapokmánya 51-ik cikkére hivatkozással alakították meg, amely szerint a kollektív önvédelemre akkor van lehetőség, ha a szerződő feleken kívül álló ország indít támadást valamelyik tagállam ellen. Magyarország ellen egy másik tagállam, a Szovjetunió indított támadást 1956 október 24-én.

Magyarországon az Ausztriából 1955-ben kivont erőkből is minden jogalap nélkül⁸ megalakított szovjet Különleges Hadtest nagyon komoly csoportosítása tartózkodik Bács-Kiskun megyében. A 2. gépesített gárdahadosztály parancsnoksága és fontos alakulatai Kecskeméten állomásoznak. Ez a hadosztály is, mint ahogyan a szovjet különleges hadtest egésze, már 1956 július-augusztusában - a poznani események hatására - elkészíti azt az oroszul „Volna”, magyarul „Hullám” fedőnevű karhatalmi tervet, amelynek a végrehajtása október 23-án éjszaka megkezdődik.

A Bács-Kiskun megyében lévő szovjet csapatok - a 2. hadosztály erői – azok, amelyek e terv értelmében Budapestre vonulnak. Amikor szovjet csapatok megkezdik a menetet fővárosba, akkor még a parancsnokok úgy tudják, hogy passzív objektum védelemmel segítik az aktívan tevékenykedő magyar államvédelmi erők – belső karhatalom („kékávó”), ha szükséges a határőrség („zöldávó”) – harcát, és ha még mindig kevés ez az erő, akkor a Magyar Néphadseregnek a rendszerellenes megmozdulás letörésére bevetett alakulatait.

⁷ Nagy Imrének a romániai Snagovban készült feljegyzései, 1957. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár A Nagy Imre és társai per iratai, XX-5-h. V. 8. k. 19–22. o.

⁸ A szovjet csapatok magyarországi tartózkodását szabályozó kétoldalú egyezményt csak 1957. május 27-én írták alá.

Mire a 2. szovjet gépesített gárdahadosztály - Kecskemétről és más helyőrségekből megérkezik Budapestre, addigra a „nemzeti érzésekkel átítatott” magyar politikai vezetés úgy döntött, hogy a magyar nép felkelésének leverésében – a kommunista párt hatalmának megmentése, ezzel Magyarország szovjet függőségben tartása érdekében - elsősorban a szovjet csapatokra támaszkodnak.

Elsőként Debrecenben, majd a fővárosban a Magyar Rádió épületénél a magyar államvédelem, a belső karhatalom erői nyitottak tüzet az akkor még ellenállásra képtelen tömegekre, magyar és szovjet, szovjet és magyar vezetés úgy döntött, hogy a gyűlölt „ÁVO”-t kivonják az első sorokból, és a szovjet erők feladata lesz a megmozdulás vérbefojtása.

Szabadulni akarván a felelősségtől, hozták meg ezt a döntést a magyar vezetők annak tudatában, bármit csinálnak tevékenységük értékelése, beosztásuk, ezzel arányosan a hatalmuk Moszkvától függött. Ezért úgy gondolták, hogy akkor járnak el helyesen, ha a felkelés leverését a szovjet haderőre bízzák.

Véleményem szerint egyértelmű, hogy a Szovjetunió mindenkori politikai vezetésének döntései alapján vezetőfunkcióba helyezett – a szovjet vezetés Magyarországgal kapcsolatos politikai elhatározásait feltétel nélkül megvalósító – magyar vezetők az így szerzett, „megszolgált” hatalmuk megvédése érdekében – a következményekkel nem számolva - szinte reflexszerűen fordultak a Szovjetunióhoz segítségért.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a szovjet csapatok október 23-i bevetésével – függetlenül attól, hogy azt kérték, vagy a bevetés tényét tudomásul vették – a magyar politikai vezetés meghatározó része egyetértett.

A szovjet vezetőknek a válság kezelésével kapcsolatban adott „tanácsait” elfogadták, és azok végrehajtását magukra nézve kötelezőnek tartották. Bizonyítható, hogy a szovjet vezetők által kijelölt – majd az események hatására többször módosított – mozgástér határait október 23-a és 28-a között a magyar vezetés egyetlen lényeges kérdésben sem lépte át.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy részkérdésekben ne lettek volna viták, de a menetközben bekövetkezett surlódások, félreértések, félrehallások sem eredményezték október 31-ig azt, hogy a szovjet vezetés a magyar vezetéstől a támogatását megvonta volna. A szovjet vezetés a Kádár János vezette párt és a valójában formálisan nem létező Nagy Imre nevével fémjelzett állami vezetést a kialakult válság – szovjet érdekeknek megfelelő – kezelésére alkalmasnak tartotta.

A fentiekkel összefüggésben nem kerülhető meg annak kimondása sem, hogy a politikai vezetés – a válság kezelésével kapcsolatos alap döntések meghozatalában – egységes

volt, így véleményem szerint egységes a felelősségük is mindazokért a következményekért, amelyek ezeknek a döntéseknek a hatására Magyarországon bekövetkeztek.

A Bács-Kiskun megyében – Kecskeméten – található 3. hadtest parancsnokságát és megyében lévő alárendeltjeit Gyurkó Lajos vezérőrnagy vezeti, irányítja. Az alakulatok nemcsak a megye területén helyezkednek el, a 3. hadtest - Magyarország területét nézve - a legnagyobb olyan katonai szervezet, amely a karhatalmi terv szerint egy rendszerellenes megmozdulás esetén feladatokat hajt végre.⁹

A hadtest létszáma körülbelül 30-35 ezer fő volt, amelyből Bács-Kiskun megyében a hadtestparancsnokság és kettő hadosztály szintű szervezet alárendeltségében lévő 23 katonai alakulatba beosztva hozzávetőleg 20-25 ezer fő tartozott. A hadtest és alárendeltjei már 1954-től karhatalmi tervvel rendelkeztek, amely szerint a rendszerellenes megmozdulás leverését – hadtest teljes karhatalmi körzetében - 406 rendőr, 364 belső karhatalmista és 2608 katona bevetésével hajtották volna végre.

Az eredeti tervtől már a megmozdulások első óráiban eltértek, hiszen a hadtest egyes alakulatait is Budapestre rendelték. Október 24-én Kecskemétről a 12. gépesített ezred, illetve Kiskunhalasról a 37. lövész ezred indult meg Budapestre, ahol ezek az alakulatok elsősorban Pesten változó intenzitással vettek részt a harcokban. A megyében lévő alakulatok állományából kisebb-nagyobb alegységeket a megye határain kívüli településekre vezényeltek.

A hadsereg alakulatainak tevékenysége a forradalom időszakában rendkívül sokszínű volt, így annak tipizálása komoly nehézségekbe ütközik. A hadseregben történt eseményeket értékelve aránylag éles határvonal húzható meg a kecskeméti 3. hadtest vezetése és annak néhány egysége, illetve általában a hadsereg egésze között.

A 3. hadtest bizonyos részeinél tapasztalható és a hadsereg meghatározó részétől eltérő különbség oka Gyurkó Lajos vezérőrnagynak, a hadtest parancsnokának személyében keresendő. Gyurkó Lajos neve – nem ok nélkül – a szovjet és magyar katonai vezetés bizonyos köreiből, mint az „ellenforradalom” felszámolására, a katonai diktatúra bevezetésére egyedül képes személy nevéként merült fel.

Gyurkó vezérőrnagy a forradalom kitörésének szinte első pillanatától kezdve, az érvényben lévő parancsok szabta kereteket nemegyszer átlépve, hatalmával visszaélve, a legdurvább eszközöket választva és bevetve, könyörtelen háborút folytatott a védtelen

⁹ A hadtest szervezetről és tevékenységéről lásd: Horváth Miklós – *Összefoglaló a 3. lövészhadtest forradalom alatti szervezetről és tevékenységéről*, In. Sortüzek 1956 – II. jelentés – Sortüzek, megtorlás, menekülés – Igazságügyi Minisztérium Tényfeltáró Bizottság – 1994. (Szerk.: Kahler Frigyes) Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994. 65-176. o.

lakosság tömegeivel szemben.

Gyurkó és néhány beosztottja többször kijelentette, hogy akik félnek a tömegbe löni, azok jelentkezzenek és menjenek haza. *„Ha viszont maradnak – mondta Gyurkó –, a parancsokat maradéktalanul hajtsák végre! Amennyiben nem, úgy fogok eljárni velük szemben, mint háborúban harcközben a parancsnok”*.¹⁰ Gyurkó fenyegetése a gyakorlatban azt jelentette, hogy a parancsmegtagadókat vagy a parancs végrehajtásában késlekedőket a helyszínen minden vizsgálat nélkül ki kell végezni.

A fővárosba rendelt 12. gépesített ezred vezetése komolyan veszi azt, amit a hadsereg nagy része, hogy ez a magyar nép hadserege, tehát semmiféle aktivitást nem mutat, passzív. Ezzel ellentétben a kiskunhalasi ezred Budapestre érkezve bekapcsolódik a harcokba.

Arra nem találtam adatot, hogy a hadtestnél szolgáló katonák közül a legvégső „fegyelmező eszközt” bárkivel szemben alkalmazták volna, arra viszont igen, hogy harccselekmények közben elfogott felkelők közül a 37. kiskunhalasi lövészezrednél közel húsz személyt – a statáriumra hivatkozva – minden vizsgálat nélkül a helyszínen kivégeztek.

*„Tudniillik bárkit értek tetten, vagy találtak nála fegyvert [a katonák], hiába adtuk át az ügyészségnek, amely a tüzér tiszti iskolán székel, valamennyit szabadon bocsátották. Így történt meg aztán, hogy a honvédek és a tisztek is, ha valamelyik ellenforradalmárnál fegyvert találtak, agyonlőtték. Ez 28-án két esetben fordult elő”*¹¹ – olvasható a Budapestre rendelt kiskunhalasi ezred jelentésében.

Ennek az ezrednek a parancsnoka – Hódosán Imre őrnagy – az indulás előtt *„parancsba kiadta az összes alegységparancsnoknak, hogy amelyik katona a fegyverét eldobja, vagy átadja, vagy átszökik az ellenforradalmárokhöz, kísérvék hozzá, amennyiben ez nem lehetséges, úgy lőjék agyon [...] Mindezeket a parancsnok az egész személyi állomány előtt kihirdette, és kijelentette, hogy a váll-lapot, rendfokozatot és a Népköztársaság címerét az ő parancsa nélkül nem veheti le senki, és nem engedi meg, hogy valaki is levegye. Aki pedig ezt a parancsot megszegi, vagy pedig az ellenség oldalára próbál táncolni, az le lesz lőve.”*¹²

Gyurkó Lajost az erőszak alkalmazásában még a megye első számú pártvezetője sem tudta megfékezni. *„A szovjet emlékmű megrongálásának időszakában nem volt meg Daczó [József], a Megyei Pártbizottság első titkára között és Gyurkó vezérőrnagy között a kölcsönös*

¹⁰ Hadtörténelmi Levéltár (HL) – 1956-os gyűjtemény, 2. őrzési egység (ö. e.), 557. o.

¹¹ Uo. 3. ö. e. 102. o.

¹² Uo. 98. o. Október 26-án dél körül a Budapestre rendelt kiskunhalasi lövészezred gépkocsioszlopát fegyveresek támadták meg. A tűzharcban egy tiszt meghalt. Az ekkor elfogott fegyveresek közül négyet Hódosán Imre őrnagy utasítására a helyszínen kivégeztek. Az alakulat jelentése szerint a Téglagyár környékén elfogott felkelők közül a katonák összesen 19 főt végeztek ki.

megértés, mivel Gyurkó vezérőrnagy lövetni akart, és Daczó ez ellen tiltakozott, sőt azzal fenyegetődött Gyurkó vezérőrnagy felé, ha lövetni mer, illetékes helyre jelenti Budapestre”¹³ – olvasható a 3. hadtest jelentésében.

Legyen az a legkisebb szembenállás vagy akárcsak annak a jele, Gyurkó nem késlekedett a tűzparancs kiadásával. Elég volt egy telefonon érkező ellenőrizetlen hír, és a repülők már indultak is Tiszakécskére, ahol az egyik pilóta (Takács Géza főhadnagy), Gyurkó parancsára a békésen demonstráló tömegre tüzet nyitott. Mészáros László hadnagy üzemi hibát jelentve visszatért Kecskemétre, ezzel a tűzparancs végrehajtását megtagadta.¹⁴ Csak ennek a minden okot és alapot nélkülöző bevetésnek a következménye tizenhét halott és száztíz sebesült volt. Egy 1957-ben készített kimutatás szerint Bács-Kiskun megyében október 26 és 31. között – erőszak és fegyveres cselekmények következtében 45 fő vesztette életét.¹⁵

Szólni kell és lehet a statáriumról többféle összefüggésben. Az (i)gazságügyi szervek – és ez nemcsak szójáték – többnyire passzívak a november 4-ét megelőző időszakban. Ezek a szervezetek is válságban voltak, mert pártutasításra – az „osztályellenség ellen folytatott küzdelem” részeként - koncepciós perekben súlyos – gyakran halálos – ítéleteket hoztak. 1953-at követően – a pártvezetés a felelősséget áthárítva - elsősorban a párttagok elleni eljárásokban résztvevők közül több személy felelősségre vontak. Így óvatosak voltak, nem siettek a statáriális eljárás végrehajtásával. Nem tudunk arról, hogy statáriális eljárás keretében - pedig október 24-én Kecskeméten is megalakult a megyei rendkívüli bíróság, a statáriális bíróság - ítélet született volna.

Viszont a dokumentumok arról tudósítanak, hogy Kecskeméten a kiegészítő parancsnokság udvarán felálló kivégző osztag három elfogott fegyveres felkelőt Gyurkó Lajos parancsára megöl, kivégez. Tehát a fentiek tudatában nem jelenthető ki, hogy Nagy Imre által

¹³ Uo. 501. o.

¹⁴ Uo. 4. ő. e. 503-504. o. A kecskeméti 62. vadászrepülő ezred jelentése.

¹⁵ Október 26. – Kecskemét: Rigó István (1926) Faragó Etelka (1937), Márk Dániel (1935) Kovács József (1895), Józsa Pál (1924) és Tóth Mátyásné, (1907) Csongrád: Istenes Elemér (1930) Október 27. – Kecskemét: Giliczó Mihály (1930), Kilvádi Sándorné (1882), Tóth Béla (1937), Bálik Rozália (1908), Fekete István (1941), Belényesi Mihály (1926). Jakabszállás: Galló László (1922), Lajosmizse: Vörös Ödön (1930), Vas Mihály Miklós (1931), Tiszakécske: Csonka László (1939), Bognár József (1929), Kállai Árpádné (1901), Fazekas Imre (1937), Parádi Pál (1923), Sánta István (1936), Rédei Bertalan (1912), Hercikova Győzőné (1895. csehszlovákiai lakos), Lovas József (1922), Szitár János (1930), Szabó Péter (1921), Szóráth György (1920), Czako Ferencné (1927), Mohácsi István (1909), Parádi János (1928), Gyapjon Ferenc (1931), Tiszavölgyi Ferenc (1919), Kalocsa: Tiszavölgyi Ferenc (1919), Kovács István (nincs adat), Kiskunhalas: Polozsnyik Kálmán (1895), Gyöngyösi Papp Ida (1937), Kiskunmajsa: Neményi József (1895). Október 28. - Kecskemét Frankó Pál (1935), Szank: Meggyesi Jánost (1898), Kecel: Horváth Sándor (1928). Október 29. – Szabadszállás: Szalai István (1909) Péter Imréné (1913). Október 30. - Bácsalmás Petrich Márk (1911). Október 3. – Baja: Kulicsics Ferenc (1937) – A Bács-Kiskun megyében a forradalmi események következtében elhunytak névsora. Az összeállítást készítette Kiss László igazgatóság vezető, 1957. január 7-én. Az elhunytakra vonatkozó további adatokat lásd: Horváth Miklós – Tulipán Éva – *In memoriam* 1956, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

meghirdetett statáriumnak ne lettek volna halálos áldozatai. Az én számításaim szerint, a helyben agyonlőtt felkelők száma meghaladja a 20-at.

Hogy még jobban értelmezni tudjuk a 3. hadtest tevékenységét – a szűkre szabott keretek között is – szólni kell a hadsereg egészéről. A hadsereg rendszeresített létszáma 1956 őszén körülbelül 135 ezer fő. Ennek a hadseregnek a nagy része a forradalom és szabadságharc időszakában passzív.

Minek tulajdonítható ez a passzivitás? Például annak, hogy nem kaptak feladatot, maradnak a helyőrségeikben és a tevékenységük attól függ, hogy a laktanyák környezetében élő lakosság milyen aktivitást mutat, milyen módszereket választ a követeléseit érvényesítése érdekében. Vannak helyőrségek, ahol a tüntetők fegyverhez akarnak jutni, vagy azt szeretnék, hogy a katonák menjenek a szovjetek ellen Budapestre harcolni. Néhány helyen a létező, vagy feltételezett politikai foglyokat akarják kiszabadítani. A legtöbb laktanyában nincsenek politikai foglyok, de a feszültség levezetésének egyik módja az volt, hogy a tüntetők küldöttséget választhattak, bementek a katonai objektumokba és ellenőrizhették, hogy a katonák igazat mondanak-e. Ezt követően már minden attól függött, hogy a kint lévők a küldöttségek által közölteket elhiszik, vagy nem. Ha nem hitték el, akkor keményebben léptek fel, akár erőszakot alkalmazva próbáltak bejutni a hatalmi szervek, így a hadsereg objektumaiba is. Nagyon fontos szerepet játszott abban, mikor és hol dörögnek el a fegyverek, hogy kik a döntéshozók az adott alakulat részéről, illetve hogy a lakosság milyen aktivitást mutat, céljai megvalósítása érdekében, mennyire lép föl határozottan, időnként erőszakosan.

A tömegek fellépésére adott – békés vagy erőszakos – válasz az adott helyszínen, helyőrségben jelen lévő legmagasabb beosztású személytől függött. Ennek fő oka, hogy amikor október 23-án először Debrecenben, majd a fővárosban eldörögnek a lövések, a legfelső vezetés nem élt azzal a lehetőséggel, hogy a tűzparancs kiadásának jogát magához vonja. Mindabból, ami ezzel összefüggésben a Fehér könyvekben olvasható volt - *már legjobb elvtársaink hullottak a rádió épületénél, amikor éjjel után engedélyt adtunk arra, hogy visszalőjenek* – egy szó sem volt igaz. Este 9 órát megelőzően Fejér József államvédelmi őrnagy utasítására belülről lőttek először az akkor még védekezésre és támadásra egyaránt képtelen tömegbe. A politikai vezetés nem vonta magához a tűzparancs kiadásának jogát, tehát az adott helyszínen lévő legmagasabb beosztású parancsnok, a helyzetet értékelve dönthetett arról, hogy milyen módon oldja meg a válsághelyzetet.

Gyakran elhangzik, hogy a hadsereg magára maradt, nem kapott utasításokat. Nem maradt magára a hadsereg, hiszen az általános szabályok, a karhatalmi terv is léteztek és

ezeket alkalmazva kellett volna tevékenykedniük az erőszakszervezeteknek, ezen belül a hadseregnek. A politika vezetés is megadta az instrukciókat, hiszen Gerő Ernő a történeteket – tüntetést – már október 23-án este rendszerellenes megmozdulásként értékeli és a másnap elhangzó politikai nyilatkozatok, így a statárium bejelentése is egyértelművé teszik, hogy a hatalom az erőszakszervezetektől határozott fellépést vár.

Október 29-ig ez az elvárás nem változott, de a hadsereg nagy része nem felelt meg politikai vezetés ezen a várakozásának. Nem felelt meg, mert nem bízott meg a politikai vezetés a magyar nép hadseregében. Erre bizonyíték, hogy a Budapest lévő és a fővárosban október 23-án felrendelt alakulatoknak megtiltják a lőszer kiosztását, így tömegoszlatásra fegyverrel, de lőszer nélkül küldik a rádió épületéhez a katonákat.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy más parancsnokokkal ellentétben nemcsak észlelni akarta a problémákat, hanem minden eszközt felhasznált annak érdekében, hogy a legkisebb megmozdulást, szándékot - sokszor ellenőrzés nélkül, lásd Tiszakécske - a fegyverek bevetésével toroljon meg.

Bács-Kiskun megyében komoly összetűzések történtek, sortűzek dördültek, fegyverhasználatokra került sor, amelynek egyik oka – kutatásaim szerint - a forradalmat megelőző 10-12 évben elszenvedett sérelmek keltette elkeseredettség mértéke volt. Ebben a megyében a változtatás igénye sokkal határozottabban tört felszínre. A megmozdult tömegek, ha a körülmények úgy alakultak erővel, erőszakkal is érvényesíteni akarták az akarataikat és a másik fél – az erőszakszervezetek vezetői - időnként meg sem várták, hogy kiderüljön: ezek a szándékok mire irányulnak, - mint Gyurkó Lajos utasításának megfelelően – még a békés megmozdulások letörésére érdekében is erőszakot alkalmaztak.

Számításaim szerint a forradalom és szabadságharc időszakában és azzal összefüggésben, a megyében 64 fő halt meg, de többen veszítik életüket olyan katonák is, akiket a megyében lévő alakulatoktól vezényeltek el és olyan Bács-Kiskunban megyében született személyek, akik Budapesten folyó harcokban szenvednek el halálos kimenetelű sérüléseket. A megyében elhunytak közül legtöbben Kecskeméten és Tiszakécskén - 30 és 17 fő – haltak és sebesültek meg.

Rendkívül változatos képet mutat a hadsereg és a 3. hadtest is, amellyel szemben 28-29-ig az a hatalom elvárása, hogy a rendszerellenesnek és szovjetellenesnek nyilvánított megmozdulást - ha kell bármilyen erőszak alkalmazásával - csírájában fojtsák el.

Október 28-29-től változik ez a feladat, részben azért mert - elsősorban a budapesti felkelő fegyveres csoportok kitartásának, ellenállásának és sikereinek köszönhetően - a hatalom meghátrál. Október 28-án – hogy a lakosságot a fegyverrel harcolókról leválasszák -

a hatalom az addig ellenforradalomként értékelt történések taktikai átértékelésére – nemzeti demokratikus mozgalom – kényszerülve újabb ígéretcsomagot tesz közzé. Az erre született párthatározatot Nagy Imre miniszterelnökként október 28-án a délutáni órákban ismerteti.

A párt vezetése szovjet jóváhagyással ekkor már lehetőséget kap arra, hogy ebben ígéretet tegyenek a legfontosabb követelés a szovjet csapatok kivonásának a teljesítésére. Teszi ezt a vezetés abban a tudatban, hogy csak így van esélye arra, hogy a hatalom sáncain belül maradhat. A „kormányhatározat” születése körülményeinek ismeretében kijelenthető, hogy az ígéretek egyike sem vehető komolyan.

Érdemes újra és újra elolvasni a rádióban elhangzó határozatot¹⁶, hogy kiderüljön: nem arról van benne szó, ahogy a Nagy Imre által elmondottakat a lakosság értelmezi. A remény és vágyak sokkal erősebbek, mint az olvasó figyelme. Így a Corvin közti csoportok vezetőin kívül kevesen veszik észre, hogy a szovjet csapatok csak az új – a párt számára biztos támaszként a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téren lévő épületében szervezett – karhatalom megalakulását követően hagyják el a fővárost és a rendőrség átszervezése -, így az egyébként önálló minisztertanácsi alárendeltségű szervezetként már 1953-ban megszüntetett Államvédelem (ÁVH) – újbóli felszámolása is csak a rend helyreállítása után történik meg.

A lakosság az elhangzottakat – ami igaz is volt - a forradalom győzelmeként éli meg. Győzött a forradalom, tehát – amint azt nagyon sokan hitték - megszűnt az Államvédelmi Hatóság és kivonulnak a szovjet csapatok.

A hatalomnak már nem volt ereje ahhoz - a hadsereg dezorganizálódott az államvédelmet az első vonalból visszavonták, az oroszok nagy veszteségeket elszenvedve szervezetlenül bolyongtak Budapesten –, hogy kimondja: Nagy Imre nem ezt mondta, mi nem ezt írtuk és ígértük.

A felkelők reális helyzetértékelésén múltott, hogy ezen ígéretek hatására – mint azt a korábban megígérték – a szovjet csapatokat felváltó magyar honvédség erői előtt nem tették le a fegyvert. Érezték, tudták, hogy az ígéretek teljesítésére a hatalmat kényszeríteni kell.

Október 28-29-én változik a feladat, a forradalom vívmányainak megvédése lesz az erőszakszervezetek - ezen belül a Magyar Néphadsereg - feladata. Megkezdődik a Magyar Néphadsereg - így a 3. hadtest alakulatainak is a – forradalmasodása.

A felelősségre vonás elől Gyurkó Lajos vezérőrnagy és politikai helyettese, és politikai helyettese Sucin József alezredes október 31-én a szovjet csapatokhoz szökött.

¹⁶ *A forradalom hangja* – Századvég füzetek 3. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. [Szerk.: Fellegi Tamás László, Gyekiczki András, Kövér László, Kövér Szilárd, Máté János, Orbán Viktor, Stumpf István, Varga Tamás, Wéber Attila] A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása, Budapest, 1989. 131-132. o.

Október 31-én - talán Gyurkó is tudta, hogy – Moszkvában megszületett a döntés, hogy november 4-én egy újabb átfogó, még nagyobb erőket felvonultató támadással vérbe fojtják a forradalmat. Ebben a támadásban már a Magyar Néphadsereget is ellenséggként kezelték. Csak november 4-én az újratámadó szovjet csapatok 64 elfogott magyar katonát helyben kivégeznek.

Ebből is látható, hogy a szovjet politikai és katonai vezetés háborúként élte meg, mindazt, amit Magyarországon tett. A szovjet vezetés döntéseiről fennmaradt dokumentumokban a leggyakrabban olvasható kifejezések: bevonulás, megszállás, nem adhatjuk Magyarországot, nem lesz nagy háború. A háború megkezdésének és november 4-i folytatásának valós okairól az SZKP első embere, Nyikita Szergejevics Hruscsov és az Ivan Sztjepanovics Konyev marsall – a Szovjet Fegyveres Erők miniszterének első helyettese, a VSZ Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka - által elmondottak árulkodnak.

A Szovjetunió a Magyarországon kialakult eseményeket – mondta Hruscsov 1956. november 2-án a Titóval folytatott tárgyaláson - „*semmiképp sem nézheti tétlenül*”, mert ha „*engednének, a kapitalisták azt gondolnák, hogy gyengék vagy ostobák [vagyunk], ami egyre megy. A kapitalisták a Szovjetunió határáig tolnák állásaikat [...] jó páran akadnak, akadnának, akik az egész ügyet a következőképpen értelmeznék: míg Sztálin uralkodott, mindenki kussolt és nem volt semmiféle zűrzavar. Most, hogy ők (itt Hruscsov egy nagyon csúnya szót használt a szovjet vezetésre) vannak hatalmon, íme az első vereség Magyarország elszakadása. És közben ugyanezek a vezetők Sztálin elítéléséről papolnak! Hruscsov szerint ezt elsősorban a szovjet hadsereg hányná a szemükre [...] Magyarország a Nyugat szövetségeseiként már kétszer viselt háborút Oroszország ellen. A szovjet hadseregben erős a Magyarország-ellenes hangulat: a magyarok most megint összefogtak a Nyugattal és az oroszok ellen törnek.*”¹⁷

„*Nem szabad elfelejteni, hogy az előző háborúban a horthysta Magyarország a hitleri Németországgal együtt Hazánk ellen lépett harcba*” – buzdította határozott fellépésre katonáit I. számú parancsában Konyev marsall.¹⁸

Malasenko ezredes, a szovjet Különleges Hadtest megbízott törzsfőnöke szerint a magyarok elleni harcot a szovjet katonák többsége a II. világháborúban történtek

¹⁷ Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956 - Dokumentumok/az állami- és pártkapcsolatok rendezése, az októberi felkelés, a Nagy Imre-csoport sorsa (Szerk.: Ormos Mária, Vida István, Kiss József, Ripp Zoltán), MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Budapest, 1995. 156. o.

¹⁸ Döntés a Kremlben, 1956. – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. – 1956-os Intézet, Budapest 1996. (Szerkesztők: Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János) 203–204. o.

folytatásaként élte meg. A hatalmas pusztítás mutatja, hogy ez kitűnő alkalom volt a törlesztésre.¹⁹

Megalakították a KGB-s hadifogolygyűjtő pontokat és már november 4-én 60 záhonyi katonát áthurcoltak a Szovjetunió területére hadifogságba. 15 ezer embert tartóztattak le pár nap alatt, majd megkezdtek kiszállításukat a Szovjetunióba, ahol, mint ezt tették korábban szovjet törvények szerint ítélték volna el a deportáltakat.

A Magyar Néphadsereg ellenségként kezelik és szétverik. A forradalom és szabadságharc időszakában meghalt katonák több mint 50%-a – közel 140 fő – szovjet fegyverektől vesztette az életét. 519 tisztet zárnak börtönbe, 24 katonán végrehajtják a halálos ítéletet.

A 3. hadtest megyében lévő alakulatainak állományából 22 katona, ebből 10 a második szovjet támadás következtében vesztette életét. A megtorlás során 21 főt fosztottak meg a szabadságától.²⁰

A politikai vezetés szándékai szerint a „Tiszti Nyilatkozat” aláírásának megkövetelése lett a hadsereg „megtisztításának” egyik módja és eszköze. A hadseregnek – és így a karhatalomnak²¹ is – csak azok a tisztek maradhattak, lehettek a tagjai, akik aláírták az Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) nevében – a NET az Alkotmány által előírt formában 1957 tavaszáig nem ülésezett - 1956. november 10-én kibocsátott Tiszti Nyilatkozatot.²²

Ezt a nyilatkozatot a tisztikar 73-74%-a aláírta. Bár a szovjet csapatok behívása szükségességének elismerése a tisztikar többségének önértékét sértette, a forradalmi retorika azonban megtette hatását. Voltak azonban olyan tisztek is, akik aláírták a nyilatkozatot, de később – a megtorlás kegyetlensége miatt –, a sortűzek és gyilkosságok hatására kérték a leszerelésüket.

A felülvizsgáló bizottságok 8 tábornok és 1116 tiszt ügyével foglalkoztak. A felülvizsgálat eredményeként 3 tábornokot és 726 tisztet távolítottak el a hadsereg soraiból. A

¹⁹ Je. I. Malasenko: *A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben – Egy szemtanú visszaemlékezései*. In: *Szovjet katonai intervenció, 1956*. Szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós. Argumentum Kiadó, Budapest, 1996, 283.

²⁰ Horváth Miklós – Tulipán Éva - *Keresztutak: Magyar Néphadsereg, 1956*. H&T Kiadó, Budapest, 2006

²¹ A belügyi és honvédségi állományból szerveződő karhatalom Budapesten és vidéken december elején kezdte meg a feladatai – a forradalom erői utóvédharcainak a megtörése, a munkástanácsok tevékenységének korlátozása, a forradalom résztvevőivel szemben indított megtorlás – végrehajtását. Budapesten és több vidéki nagyvárosban, településen – Tatabányán, Salgótarjánban, Miskolcon, Pécsen, Gyomán, Zalaegerszegen, Egerben stb. – végrehajtott akcióik következtében a védtelen polgári lakosságból közel százan az életüket veszítették.

²² Horváth Miklós 1956 – Katonai Kronológia, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ – 1993. 133. o.

Tiszti Nyilatkozat aláírását megtagadta és ezzel magát a hadseregből eltávolította 6857 fő. A fentiekén kívül egyéb úton leszerelt a hadseregből még 1858 tiszt.²³

A szerzői jogokat az előadó-szerző gyakorolja.

²³ HL Magyar Néphadsereg 1957/89. 55. o. „Jelentés a Magyar Néphadsereg szerepéről az 1956. október-novemberi ellenforradalomban” 1957. október... Révész Géza altábornagy s. k. a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere.